Figura to Fagga

Immár harmadik alkalommal vállalkozunk arra, hogy képeket boncolgatva, elemeire szedve igyekszünk felfedezni érdekességeket, összefüggéseket. Izgalmas az a folyamat, amelyben a felfejtett jelenetek, gesztusok, képi kompozíciós elemek összessége jelentéseket, képzettársításokat fogalmaztat meg velünk. Érdekes az az út és látásmód, ahogy egy-egy kép beenged minket az előadásba, vagy legalábbis abba a jelenetbe, amely reprezentálja az előadást.

Nos, a mostani kép, a legújabb választottam a *Ki álmodta a legszebbet?* című előadásunkból származik. Az előadást Környei Alice és Gulyás László állította színpadra Móra Ferenc írásaiból. A bábokat, jelmezeket és díszleteket Fekete Dóra tervezte. A bábelőadás történetek füzéréből áll, ezek egyike Mátyás király udvarában játszódik, és a solymáriak ügyességét, furfangosságát jeleníti meg. Ebből a mesei egységből választottam két képet. Kettőt, mert ezek egymás utáni megtekintése adja a jelenet lényegét, a bábu és bábos szemmel látható, szinte plasztikus kapcsolatát. S bizonyára emlékeztek, hogy az volt képválogatásaim legdöntőbb szempontja, hogy mutasson rá a kép a bábu és mozgatója viszonyára. S e két kép több szempontból képviseli mindazt, amit sokan a bábjáték lényegéről vallanak. Lássunk neki, fejtsük meg ezeket! Ez a szemlélés mindenki személyes munkájával kezdődik, azzal, hogy miket lát a képeken külön-külön, miben látja a változásokat az első után a másodikban? S hogy ez milyen összefüggéseket rejthet magában, annak közösen járjunk utána!

Az első képen a bábos, Balogh András Mátyás király bábujának mozgatója. Ez egy bunraku típusú bábu. S mi a bunraku bábu lényege? Röviden a következőket érdemes megemlíteni: a japán bábszínház sajátja ez az „embereket mozgató báb”-típus, nemzeti bábjátékuknak tekintik. Sokan eredtek már ennek az igazán titokzatos technikának a felkutatására. S miért? Mert rendkívül összetett és kifinomult bábjátékforma. Már a bunraku elnevezés is érdekes: bun = irodalom, raku = szórakozás. Japánban 1690 táján jelentek meg először olyan bábuk, amelyeknek lábuk volt, és belülről, tehát a bábuba nyúlva mozgatták őket. A bunraku bábmozgatói arra törekednek, hogy átadják lelküket, lényegüket a bábunak, életre keltsék az élettelen szerkezetet olyan mértékben, hogy ők maguk, mozgatóként észrevétlenné váljanak mellette.

Térjünk vissza a képünkhöz! Nem látható ugyan a bábu hátulról, ahol a szerkezete megfigyelhető lenne, de biztos el tudjátok képzelni, hogy a bábtörzs hátul nyitott, mellkasa kemény, a fejet egy rúd tartja, amely mint egy gerincoszlop a törzsben található. A bábjátékos jobb kezével az üreges háton keresztül a fej játékát irányítja, a bal kezével a báb bal kezét mozgatja egy, a bábu könyökének meghosszabbítását jelentő pálca segítségével. Jól látható, hogy a magasba emeli a bábkezet, a király koronája fölé.

Ez még fontos lesz a későbbiekben. A bábu testének és a bábos alakjának helyzete jól mutatja a bábu háta mögött guggoló játékos törekvését, hogy saját személyiségét föladja, a bábuba „átsugározza", a saját látható testi valóságát megszüntesse. E bábtest mozgatása a bábostól nagy fokú figyelmet, összpontosítást, alázatot igényel. Ez a bábos tekintetéből láthatóvá is válik.

Az, hogy a Mátyás-bábu törzsében, mellkasában van a mozgató keze, hátulról nyúl bele a testbe, innen mozgatja a fe-

jet, az maga a titkok titka. Már a korábbi kutatásainkban (2007/2008-as évad), amikor a bábtípusok sokféleségének néztünk utána, megtanultuk, hogy ha a kozmikus emberképet vizsgáljuk, a fej a szellemiséget, a törzs a lelkiséget, a csípőtől lefelé levő rész a testiség szintjét jelenti. A bábos „lélegző" bábot hoz létre, a törzsbe nyúlva a fejet (szellemiség helye) mozgatva, a testet tartva (lelkiség helye) eleven, „isteni" lényt idéz meg.

Kettősük esetében kimondhatjuk, hogy teljes egészében megvalósulnak a fenti állítások. S miért? Talán ez a legizgalmasabb ezekben a képekben! De mielőtt erre rátérnénk, még nézzük meg, milyen tér az, amiben ők ketten megjelennek!

A báb a hosszú palástjával, reneszánsz cipőcsékjével, koronájával a fején egy fényes ládikán áll, melynek formája Bennetek is biztosan a kincses ládát idézi meg. De hiszen egy királyhoz ez hozzá is tartozik. Aranyat rejtő láda, amely a gazdagságot, a királyságot jelenti. Mátyás korában pedig, mint tudjuk, igen gazdag volt az ország. Tovább vizsgálódva az is érdekes, hogy egy szintén fényes felületű, igen cifra háttámlájú bútordarabon térdel a bábjátékos. Stílusát tekintve nem is igazán reneszánsz kort idéző a támla, inkább enyhén barokkos. S miből látszik, hogy fényes? A fény-árnyék kettősén, a sima felületek fénytörésén. Biztosak lehetünk benne, hogy minden arany (vagy ezüst, de tudjuk, hogy királyokat az arannyal azonosítjuk a mesékben is) körülöttük. Királyi pompa veszi őket körül. És van még valami szembeötlő: a báb tekintete, arcának komolysága. Mátyás király épp valamiről rendelkezik (felemelt bal kéz), méltóságteljes testtartásban, elegáns, királyhoz illő öltözetben, és erős, átható tekintete vezeti a mi tekintetünket is. S hová? Akaratlanul a bábjátékos tekintetéhez.
Próbáljátok meg, hogy a király szemét nézve lassan megkeresitek a bábos szemét! Valami mágikus erő az, ami kettőjük azonos irányba nézéséből árad. Jól érzékelhető, ahogy a bábos erős érzelmi kapcsolatot teremt a bábu és önmaga között. Tehát átsugározza minden figyelmét, énjét bábjába.

De ki ez a bábos? Mindeddig nem mondtuk ki. Hát persze: az udvari bolond és a király áll párban! A bábos maga az udvari bolond, jelmeze, a bolondsapka, a csíkos nadrág árulkodik erről. S milyen fantasztikus gondolat a rendezőktől királyt és bolondját bábu és bábos párosaként megjeleníteni! S felmerül azonnal a kérdés, kinek ki az alárendeltje ez esetben?
Az én személyes válaszom: egyik sem alárendeltje a másiknak. Kettőjük élete egymástól függ, csak együtt van értelme a királyságnak és a bolond létének. A királyság nélkül nincs szükség udvari bolondra sem. A király uralkodik, a bolond szolgálja ebben uralkodóját, mert ketten egyek.

Mielőtt az udvari bolond személyén mint archetípuson elgondolkodunk, nézzük meg a második képet is!

Miben tér el az előzőtől? Nagyon fontos, ami itt történik: a bábos megszűnik „csak” mozgató lenni, nem teljesen, de kilép ebből a helyzetből, kitekint nekünk, képnézőknek jobb oldalra, és kiölti valakire (nem látjuk) a nyelvét, az igen jól látható, hosszú nyelvét. A király eközben ül a láda mögött elhelyezett trónszéken, enyhén balra dől, tekintete lefelé irányul, szinte öregnek, gondterheltnek tűnik, mintha éppen egy kicsit megpihenne. A bolond és a király bal keze még teljesen szinkronban mozdul, csak szerepkörük az, ami most különkülön nyer értelmet. Az udvari bolond teljes testtel felülemelkedik királyán, ebből is látszik, hogy most ő van valakivel kontaktusban, most nem a bábos énje a lényeges. Az is jelen van, de fontosabb a kinyújtott nyelv, a fintor, a gúny, a bolondozás. Tehát itt az ideje, hogy a bolond figurájának jelentését is megfogalmazzuk. Ekkor válik érthetővé e két alak – király és bolondja – egymásrautaltsága, egylényegűségük értelme.

Az udvari bolondról tudható, hogy feje-

delmi udvartartások jellegzetes alakja, többnyire törpének vagy púpos figurának ábrázolták, jelenítették meg. Feladata urának mulattatása, de előjoga volt a szabadszájúság, sőt, az őszinte véleménymondás is. Előírásos öltözete a vörös ruha és a csörgősipka volt.

A bolond mint archetípus a lélek lázadó energiája, amely előszeretettel utasítja el vagy kérdőjelezi meg a helyzeteket, s még a történések legszentebb perceiben is gúnyolódik eredményeinken. A bohóc híján lehet minden morálnak, semmilyen törvény nem kötelezi azon kívül, hogy természetéből adódóan mindent összezúz, és nevetség tárgyává tesz. Kizökkent bennünket az önelégültségből és céljaink felülvizsgálatára késztet.

A középkorban a bolond nem számított feltétlenül együgyűnek. Olyan naiv bölcsesség birtokosának tartották, amely időnként környezete fölé emelte őt. Megszeghette az udvari etikett szabályait, a társadalom kirekesztettje volt, nevettek rajta, ám ugyanakkor kiváltságokat is élvezett. Elég bölcs volt ahhoz, hogy tudja, semmit sem tud, áhítattal áll a teremtés misztériuma előtt, de elég merész ahhoz, hogy a dolgok mélyére nézzen.

A bolond felsőbbrendűséggel szemléli az elme árnyékszínpadán vonuló gondolatokat, érzéseket, álmokat. Éles elméje, sziporkázó humora van, ironikus látásmódjával védekezik az őt ért támadások ellen. Mindig igazat mond. Az ártatlanság kifejezője.

Ő az, aki a bennünk élő gyermeket személyesíti meg. Az előítélet-mentes nyitottságot jelképezi. A játékos, életvidám gondtalanság kifejezője. Lehet ő pimasz kópé, de a király alteregójaként akár az egyetlen őszinte udvari tanácsadó is. Ő teljesen a jelenben él, a nyitottság és a spontán becsületesség kifejezője.

Benne a nevetés szentsége személyesül meg. A trágár beszéd és pocskondiázás is hozzá tartozhat.

Képeinket tekintve számunkra az egyik legfontosabb, hogy a legmagasabb világi hatalom, a király ellentétpárja. Sokszor kétértelmű beszédével figurázza ki a hatalmat. Míg a király a törvény és rend erőit szimbolizálja, a bolond a káoszt, az összevisszaságot. Innen ered a bolond hatalma: azt tehet és mondhat, ami neki tetszik. Szüntelenül harcolhat a király által képviselt anyagi világgal. A kinevetés lényének lényege, és az, hogy áldott, éltető nevetést váltson ki a körülötte lévőkből – ez az ő előjoga. S ez itt most tetten érhető: valamit kifiguráz, de őt látva mosolygunk. A király mindezt méltóságteljesen viseli. Teljes értékű páros az övék: bábu és bábos, király és bolondja, báb és mozgatója, uralkodó és kifigurázója. Egymásrautaltságuk tehát mély, de egymást feltételező és egymást kiegészítő énjük talán erősebb.

Örülök, hogy mindezt felfedeztük a képekből! S az is nagyszerű, hogy megint velem tartottatok! Köszönöm!

Legközelebb folytatjuk!

Akkor ember néz majd szembe állatot mintázó bábjával. Vagy az is lehet, hogy állatot megjelenítő színész néz szembe állatbábjával? No, majd meglátjuk!

Láposi Terka